



ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

# ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1954



ΕΤΙΜΟΧΟΣ  
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΡΗΣ



## Η ΑΥΘΕΝΤΙΚΗ ΔΟΞΑ

Τὸ νησί πού πέρασα, κυνηγημένος ἀπ' τὴν πατρίδα μου, τὰ παιδικὰ μου χρόνια, ἡ Μυτιλήνη, στάθηκε ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἓνα μετερίζι τοῦ δημοτικισμοῦ. Μιά γενιά λαμπροὶ ἄντρες, συγγραφεῖς, καὶ δασκάλοι καὶ παιδαγωγοί, καὶ καλλιτέχνες, καὶ δημοσιογράφοι, με βιβλία, με φιλολογικὲς συντροφιές, με θεατρικὲς παραστάσεις, με ἡμερησίως βγαῖναν κάθε μέρα ἄρματωμένοι, ἀλύγιστοι, μιγιάγγιχτοι, μὴ μου ἄπτου — γυρεύοντας «γροθιές καὶ δόξα.» Πολεμοῦσαν τὸ λογιωτατισμὸ, ἀναμετροῦνταν με τοὺς ἀπὸ καθέδρας, μεταφράζανε κείμενα σπουδαῖα, φοβερὰ δύσκολα στὴ μετάφραση ἐπίτηδες γιὰ νὰ δείξουνε τὸ τί μπορεῖ νὰ κάμει ἡ δημοτικὴ, σαρκάζανε, σατιρίζανε, ρίχνανε, ἂν εἶτανε ἀνάγκη, φαρμάκι καὶ βόλια — ὑπακούανε στὸ νόμο τοῦ πολέμου τὸν ἀνένδοτο πού δὲν ξέρει τί θὰ πεῖ χάρη. Τοὺς λέγανε «μπασμποζούκους». Κι' αὐτοὶ πολὺ τὸ καμαρώναν πού τοὺς παρομοιάζαν με τοὺς φοβεροὺς τοὺς τούρκους τῆς Ἀνατολῆς πού ἐκεῖνον τὸν καιρὸ ρημάζαν τὰ παράλια τῆς Μικρασίας καὶ τὴ χριστιανωσύνη.

Φυσικὰ οἱ μπασμποζούκοι εἶχανε τὴ δόξα τους: τὸν Ψυχάρη. Κ' ἐμεῖς, οἱ ἄβγαλτοι, πού τὸ αἶσθημα καὶ τὰ χρόνια μας μᾶς λέγαν νὰ λατρεύουμε ὅ,τι ἦταν δύναμη καὶ μάχη, μάθαμε νὰ φανταζόμαστε με δέος αὐτὴ τὴ δόξα: τὸν Ψυχάρη.

Τότε πρωτοδιάβασα τὸ «Ταξίδι». Κι' αὐτὸ στάθηκε καὶ γιὰ μένα, ὅπως καὶ γιὰ τόσοὺς ἄλλους, ἡ καίρια ὥρα. Αὐτὸ τὸ βιβλίο εἶχε τότε γιὰ μᾶς μιὰ μαγεία καὶ μιὰ πειθῶ, πού τίποτα ἄλλο δὲ μπορούσε νὰ μᾶς τὴ δώσει. Μαγνήτιζε ὄχι σὰν κήρυγμα, ἀλλὰ σὰν ἐλπίδα. Φυσοῦσε τότε ἕνας ἄνεμος ὄλο νεῦρο καὶ λαχὴ καὶ πάθος: ὁ Βενιζέλος, σὰ δαιμονικὸ πού φύσηξε ἄξαφνα πάνω ἀπ' τὸ Ἀρχιπέλαγο, κατάλυε τὰ πάντα, ἀνέμιζε σινιάλα καὶ παντιέρες πού σπαθίζανε τὴ φλογερὴ λέξη, τὴ Μεγάλη Ἰδέα, καὶ προφητεύανε μιὰ Ἑλλάδα θαλασσῶν καὶ ἠπειρῶν. Ὁ κόσμος πολεμοῦσε καὶ σκοτωνότανε μες στὶς λάσπες τῶν χαρακωμάτων, πρόσφερνε σπονδὴ ἀπὸ βόγγο καὶ αἷμα, κι' ὄλοι λέγανε πεθαίνοντας πὼς πεθαίνουνε γιὰ ἰδέες, γιὰ τὸν ἄν-

θρωπο. Ποτές, στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, δὲ χάθηκαν τόσες ψυχὲς πιστεύοντας πὼς πεθαίνουνε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅσο στὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμο.

Μὲς στὴν πυρὴ αὐτὴ ἐποχὴ, παιδιά, λατρέψαμε τὸν Ψυχάρη. Τὸν αἰσθανόμαστε δεμένον με τὰ δαιμονικὰ τοῦ πολέμου, τῆς μάχης, τῆς ἀλήθειας, με τὸ δαιμονικὸ τοῦ Βενιζέλου, με τὴν ἐλπίδα τοῦ Γένους, με τὴ Μεγάλη Ἰδέα, με τὴ Βασιλεύουσα. Διαβάζαμε τὰ ἄρθρα του, τὰ γράμματα στὸ «Νουμᾶ» καί, πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι λέγανε, πολεμοῦσαμε νὰ μαντέψουμε μέσα στὶς γραμμὲς τους προφητεῖες μυστικὲς καὶ χρησμούς.

Σὰν τέλειωσε ὁ πόλεμος κ' ἐγίνε ἡ εἰρήνη καὶ οἱ ἄνθρωποι σκύβανε με μάτια δλάνοιχτα ἀπ' τὸν τρόμο πάνω στὰ ἐρείπια καὶ στὸ αἷμα, παγωμένοι καὶ ἔρημοι καὶ ἀμφιβάλλοντες πιά, θυμοῦμαι ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού ὁ Ψυχάρης μᾶς ἀπογοήτευσε. Ἄν καλὰ θυμοῦμαι ἔγραψε ἓνα γράμμα βλαῖο στὸ «Νουμᾶ», κι' ἀρνήθηκε νὰ δίνει συνεργασία στὸ περιοδικὸ τῆς μάχης καὶ τῆς δόξας τοῦ δημοτικισμοῦ ἐνδῶσσω στὶς ἴδιες σελίδες δημοσιευόταν καὶ ἡ συνεργασία ἐνὸς Γερμανοῦ — τοῦ Στάινμετζ. Οἱ Γερμανοὶ τοῦ εἶχαν σκοτώσει τὸ γιό του, τοῦ Ψυχάρη, στὸν πόλεμο, καὶ ὁ Ψυχάρης δὲν ἔστεργε νὰ συχωρέσει τοὺς Γερμανοὺς. Μὲ ἀλυγισία, με φανατισμὸ, με χολή, με μῖσος. Ἐμεῖς τότε εἴμαστε παιδιά, καὶ δὲν ξέραμε τοὺς Γερμανοὺς, καὶ μᾶς μαγνήτιζε ἡ ἰδέα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης. Γι' αὐτὸ δὲν καταλαβαίναμε τὸν Ψυχάρη. Σήμερα πού ξέρουμε τοὺς Γερμανοὺς κ' ἔχουμε ὑποφέρει, τὸν καταλαβαίνουμε, αὐτὸν τὸν πατέρα καὶ τὸ μαχητὴ πού δὲ συχωροῦσε.

Ἐπειτα ἄρχισε μέσα μας ἡ ἄλλη ἀπογοήτευση ἀπ' τὸν Ψυχάρη. Ὁ Ψυχάρης ἐπέμενε νὰ γράφει μυθιστορήματα καὶ πεζοτράγουδα, ἱστορίες σαχλὲς ἐρωτικὲς, σὲ μιὰ ἐποχὴ κοσμογονικὴ πού ὁ ἄνθρωπος προσπαθοῦσε νὰ στήσει ἀπ' τὴν ἀρχὴ μπροστά του τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τῆς μοίρας τοῦ κόσμου. Δὲ λέγαν πιά τίποτα στὴ νεανικὴ ψυχὴ μας τὰ ἀτέλειωτα αὐτοβιογραφικὰ ἐρωτικὰ βιβλία τοῦ Ψυχάρη.

Δὲ λέγαν τίποτα σάν οὐσία, σάν ἀλήθεια ζωῆς, σὰ μῦθος. Δὲ λέγαν τίποτα καὶ σάν κείμενα λογοτεχνικά, δὲ συγκινοῦσαν. Θυμοῦμαι τὴν ἀπογοήτευση καί, ἔπειτα, τὴν ὀργή πού δοκίμασα διαβάζοντας «Τὰ Δυὸ τριαντάφυλλα τοῦ Χάρου», μυθιστόρημα φριχτὸ ἐνὸς ἀνθρώπου πού μόνο μυθιστοριογράφος δὲν ἦταν. Ὅλα ἐκεῖ ἦταν «κατασκευῆ» — κατασκευῆ ἄρχισε νὰ μᾶς φαίνεται τότε καὶ ἡ γλώσσα τοῦ Ψυχάρη. Τὴν παραβάλαμε μὲ τὴ γλώσσα τοῦ Παλαμᾶ καὶ βλέπαμε ἀμέσως πόσο ὁ ἕνας ἦταν γεννημένος ποιητῆς καὶ εἶχε ὕφος, καὶ πόσο ὁ ἄλλος δὲν ἦταν καὶ δὲν εἶχε.

Παιδί ἀπογοητευμένο ἀπ' τὸ εἶδωλο, σὲ μιὰ παράλια ἑλληνικὴ γῆ, κάθισα κ' ἔγραψα τότε ἕνα γράμμα βίαιο στὸν Ψυχάρη λέγοντάς του γιὰ «Τὰ δυὸ τριαντάφυλλα τοῦ Χάρου» καὶ γιὰ τὴν ἀπογοήτευσή μας. Σὲ λίγες μέρες εἶχα συστημένη ἀπάντησή ἀπ' τὸ Παρίσι. Δυὸ λόγια θυμοῦμαι. Ἐλεγε: «Αὐτὸ τὸ γράμμα αἰγούρα τ' ὄγραψε παιδί. Καὶ τὸ συμπαθῶ. — Ψυχάρης».

Ἀλλὰ τὸ παιδί δὲ συχώρεσε τὸ εἶδωλό

του. Κι' ὅσο μεγάλωνε καὶ διάβαζε τὴ λογοτεχνία αὐτοῦ τοῦ εἰδώλου τόσο ψυχραινόταν. Τὰ χρόνια πού πέρασαν δικαιοῦν τὸ παιδί τὸ τότε.

Ὁ Ψυχάρης ἦταν φλάμπουρο καὶ ἰδέα καὶ ἐλπίδα. Καὶ αὐτὸ μένει. Ἡ μοῖρα του δὲν ἦταν νὰ συγκινεῖ μὲ τὴν Τέχνη, ἦταν νὰ πείθει μὲ τὸ πάθος τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς λογικῆς. Ἡ μοῖρα του δὲν ἦταν νὰ γράφει πεζοτράγουδα καὶ παραμύθια. Ἦταν νὰ σαρκάζει, νὰ μαστιγώνει καὶ νὰ παλεύει — καὶ νὰ σέρνει ἀπὸ πίσω του τὸν κόσμο νὰ δέρνεται μαζί του. Ἦταν προφήτης. Καὶ οἱ προφῆτες νοιάζονται γιὰ τὴν ἀλήθεια, ὄχι γιὰ τὴν ὁμορφιά.

Μονάχα στὸ ὕψηλό ἐπίπεδο ὅπου ἡ ἀλήθεια ταυτίζεται μὲ τὴν ὁμορφιά ὁ Ψυχάρης μπορεῖ νὰ εἶναι ποιητῆς. Ἀλλὰ τί τὴ χρειάζεται αὐτὴ τὴ συμβατικὴ δόξα; Ἡ δόξα του μένει ἐκεῖ πού εἶναι αὐθεντικὴ: στὸν ἀγώνα γιὰ τὴ γλώσσα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καὶ γιὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ξαναγεννημοῦ του.

ΗΛΙΑΣ ΒΕΝΕΖΗΣ

## Ο ΨΥΧΑΡΗΣ ΚΙ' ΕΜΕΙΣ

Ὁ Ψυχάρης εἶναι μέγας — πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅσο τὸ πίστεψε ὁ ἴδιος. Καὶ ξέρουμε ὅτι τὸ πίστεψε πολὺ. Ἀλλὰ πού ἔγκειται τὸ μεγαλεῖο του; Ὅχι, βέβαια, στὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο πού ἡ ἀξία του εἶναι μουσειακὴ. Σήμερα, προπάντων, βλέπουμε πόσο τὸ ὕφος του εἶναι φτωχό, ἡ σκέψη του ρηχὴ, ἡ συνθετικὴ του ἱκανότητα κάτω ἀπὸ τὸ μέτριον. Ποιὸς θὰ εἶχε τὴν ἀντοχή νὰ διαβάσει ἕνα μυθιστόρημά του ὡς τὸ τέλος; Κι' ὅμως ὁ Ψυχάρης εἶναι μέγας. Ἀνήκει στὴν κατηγορία ἐκείνη τῶν δημιουργῶν πού ἔχουν ἀρκετὴ ὀσφρηση γιὰ νὰ συλλάβουν τὴν ἀλήθεια τῆς ἐποχῆς τους καὶ ἀρκετὴ δύναμη γιὰ νὰ τὴν ἐπιβάλουν. Ἔργο του — αὐτὸ πού πιστοποιεῖ τὸ μεγαλεῖο του — εἶναι ὁ ἀγώνας του γιὰ τὴ γλώσσα, εἶναι ἡ παλληκαριά του, ἡ ἀποφασιστικότητά του, οἱ θαυμαστὲς πρωτοβουλίες του, πού ἔκαμαν γόνιμο αὐτὸν τὸν ἀγώνα. Πεισματάρης, ἀσυμβίβαστος, ἱκανὸς νὰ μετατρέψει τὴ δραστηριότητα σὲ δύναμη, τὸ πά-

θος σὲ εὐλικρίνεια, τὴν πίστη σὲ ὁμορφιά, διέθετε ὅλες τὶς ἀναγκαῖες ἰδιότητες, τοῦ πολεμιστῆ, τοῦ κατακτητῆ καὶ τοῦ μάγου. Ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ παραβληθεῖ μαζί του;

Νομίζω πὼς ἀκόμη καλὰ-καλὰ δὲν ξεκαθαρίσαμε πόσο μέγαν εἶναι ἡ ὀφειλὴ μας στὸν Ψυχάρη, πόσο τεράστιες οἱ ὑποχρεώσεις πού μᾶς δημιούργησε. Μᾶς παράδωσε ὑπερήφανη τὴ σημαία ἐνὸς νικηφόρου ἀγώνα κ' ἐμεῖς τὴν ὑποστείλαμε. Συμβιβαστήκαμε ἐπονείδιστα μὲ τὴ διγλωσσία, εἰς βάρος τῆς παιδείας μας, τῆς πνευματικῆς προκοπῆς μας, τῆς ἴδιας τῆς ἔθνικῆς μας συνειδήσεως. Τὰ κόκκαλα τοῦ Ψυχάρη, τὴ στιγμὴ αὐτὴ πού δοξολογοῦμε τὸν ἀγώνα του, θὰ τρίζουν ἀπὸ ἀγανάκτηση μέσα στὸν τάφο του. Γιατὶ αὐτὸς ποτὲ δὲ θὰ εἶχε φανταστεῖ πὼς εἶταν δυνατό νὰ καταλήξουμε ἐκεῖ: Ἀλλὰ νὰ εἶναι ἡ γλώσσα τῆς λογοτεχνίας κι' ἄλλη ἡ ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΙΝΗΣ